

Nagy családok

Három budapesti változat

1. A Nagykörút mögött, nem messze a Nyugatitól, ahol a belvárost meglepően erős fények vonják magukra a tekintetet. Bármennyire is szokatlan ebben a környezetben, a plakátokról el kell hinnem: színházi jegyirodának adott otthont e szürke épület pincehelyisége. Sajnos azonban, le kell hervasztanom a párizsias vagy varsóias ingyencségekre számítók reményeit — nem a manapság divatos pince-színházak valamelyikébe nyílik itt bejárat, a valóság ezúttal sokkal prózaibb; a gyárakkal kicövekelt Váci út (és nem a fényes kirakatokkal csábító Váci utca!) néhány évvel ezelőtt megnyitott állandó színháza, a József Attila Színház hirdeti itt az előadásait, s toborozza rájuk a közönséget. Hogy általában milyen eredménnyel, arra nem tudnék választ adni, engem mindenestre már az első este odavonzott.

Bár, legyenek őszinte, a kivillamosozásra nem a József Attila Színház híre, még csak nem is a változatlan tehetséggel játszó Gobbi Hilda fellépése vett rá. A plakátok Németh László darabját, a Nagy családot ígérték. Már maga a tény is érdekesnek mutatkozott, szociológiailag, hiszen ha egy kétmillió városban nem is lehet mereven „belvárosi“-ra és „külvárosi“-ra osztani a közönséget, ahogy azt mi például Kolozsvárt elképzeljük, mégiscsak különbség van mondjuk a körüti Madách Színház eleganciája (itt játszották Az ámulót), a Katona József Színház meghittebb terme (évekkel korábban itti kezdődtek a viták Az utazás körül) és a Váci úti Thália-otthon nem éppen Tháliát idéző füstös komorsága között. Mit tud mondani a hiperintellektuális, rendkívüli értékeit főképpen olvasva felfedő Németh László a gyárak szomszédságában nyíló színpadról, ami felkelti és leköti ennek a közönségnek az érdeklődését?

Egy város, egy ország hangulatát, közvéleményét néhány nap alatt nemigen lehet felelősen megítélni. De a művészet, a maga sűrítő eszközeivel, szerencsés esetben segítségünkre siethet. Ezt a segítséget legutóbb Budapesten két ízben éreztem: fokozottabban a Nemzeti Színházban, ahol a Lenin-könyvvel előtérbe került Gyurkó László veretes-modern tragédiáját, a Szerelmem, Elektrát játsszák hatalmas sikerrel, de a színművészetet túlélő problémákon elgondolkozva léptem ki a József Attila Színház jellegtelen előcsarnokából is, mindjárt az első budapesti estén. Mert igaz ugyan, hogy ezt a darabot Németh László még 1962-ben írta, sőt, a Nagy család a legkevésbé sem cáfolja a moralistáról alkotott képet, ám az erkölcsi tételeken, a didaktikus szándékkal megfontolt szövegsűrűsége is áthatol egy nagy író tekintete, aki tételeken és utópiákon innen és túl nagyszerű figurákat lát és láttat, s e figurák szükségszerűen néznek szembe bizonyos időszerű viszonylatokkal.

Persze, Németh László Nagy családjá nem úgy politikus mű, mint izgalmas vígjátéka, Az utazás volt, s még kevésbé az, mint a Szerelmem, Elektra. Mégis, ahogy élve-boncol egy mai értelmiségi családot és a kö-

réjük, elsősorban a fél-paraszi környezetből jött asszony, a fizikusnő Kata köré verődő, illetve vonzáskörébe kerülő idegeneket, a „nagy családot“, az messze több a házasság világ-válságát taglaló művek átlagos problémátalánál, s helyenként egy szociológiai-pszichológiai tanulmány izgalmával nyűgöz le.

Ezúttal a Németh László-i modell: a felbomló kis család; a férj elhagyja negyvenedik évén túlélt feleségét és két nagy gyermekét, akik szintén az anyjuk eszményeitől eltérően, a maguk módján törekednek a boldogságra (az érettségiző fiú, meglehetősen gondolati-érzelmi zűrzavarban, de tiszta szándékkal és komolysággal, a Dürrenmatt nevével jelzett bonyolult világban, önmagát és az igazságot keresi, húga viszont a napi örömeiknek él, gondtalanul). Kata a vidéki leányiskolában szívtá magába, Szilasi tanár úrtól tanulta azt az erkölcsi magatartást, amely, úgy látszik a boldogtalansághoz vezet, s mégsem tud megválni tőle. (Jellemzően Németh László-i dilemma, erkölcsiség). Amikor be kell ismernie önmaga és újra feltűnt egykori tanára előtt, hogy a családi harmóniát, de még a látszat-egységet sem képes visszaállítani, így fakad ki: „Énnekem ez volt a mániám. Ez az anakronisztikus dolog: a család.“ De mit állíthat „a család mint a társadalom sejtje“ helyébe? Mert sem Kata, sem Szilasi tanár úr — alias Németh László — nem az az ember, aki úgy mond le eszményéről, „mániájáról“, hogy ne keressen másikat helyébe. Így jutunk el azután ahhoz az újabb gondolathoz, miszerint „baj volna, ha a család csak addig érne: amíg a rokonság. Nem vagyunk mi háziinyulak, hogy abból a kalitkából vigyenek kés alá, amelyben születünk.“ A faluról fölkerült, rokonszenvesen-estetlen, tanulni vágyó és tovább is tanuló fiatal szakmunkás, Tóth Sándor szavai ezek, aki ugyancsak Kata „nagy családjának“ tagja lesz, annak az alkalmilag összeverődött új közösségnek, amelyben a fizikusnő gyermekei, a mozgalmi emlékeit idéző házgondnok, az apácából segédházfelügyelővé előlépett Klára (Gobbi Hilda), az eddigi életéből kiábrándult elárusítolány, a Márianosztráról visszatérő volt Eötvös-kollegista elsősorban az összetartozás, de nem kevésbé a tanulás, az önművelés jóérzését velük megtalálni.

E társadalmi-pedagógiai utópia azonban már nem kerül a néző elé, a József Attila Színház — nyilván az író beleegyezésével — az amúgy is hosszú darabnak csupán az első felét játssza, azaz a cselekmény és a probléma fejlődésének addig a pontjáig, amíg a felbomlott kis közösség helyébe a „nagy család“ megteremtését tervezi a színmű hősnője. A modell idáig nemcsak lélektanilag, hanem társadalmilag is hiteles (akárcsak a mellékalakok) — ezt legjobban a közönség reagálásán lehetett lemérni.

Persze, másfajta modell is elképzelhető. Az irodalomban és a valóságban is. Ahogy Kata mondja: „Igen, az erkölcsi fölépítmény viszonylagos.“

*

2. Nézem a falon V-alakban elrendezett tizenkét portrét, s kutatok az emlékezetemben, mire is hasonlít. Úgy van, a darvak repülésére is, de valami kevésbé romantikus, valami gondolatibb asszociáció motoszkál a tudatküszöbömön... Megvan. A „Nagy család“. Igaz, a tizenkettőt ketté kell osztani, mert az újabban falra került hat felnőtt-fénykép arról

a hat kisgyerekről készült, akik a V bal szárát alkották. A V betű most kiegészült, s ami nagy szó, ritka öröm — a szimmetria tökéletes.

Az EMKE-aluljárótól néhány száz lépésre, az átlagtól semmiben sem eltérő kormos bérház harmadik emeletén, családi ebédre gyülekezünk. A szűkebb család létszáma (rajtunk, ritka vendégeken kívül) már nem 6+2 fő (szülők és „gyerekek”) — annál jóval több. Számoljunk csak: egy vő, két meny, négy unoka — az a nyolccal együtt tizenöt. Sokszorosán nehéz lehet vasárnapi ebédre összegyűjteni őket. Még szerencse, hogy nagy a lakás, blokk-szobába nemigen férne be akkora asztal, amelyet 15 személy ülhet körül. De a költségeket tekintve sem éppen közömbös ennyi ember ebédeltetése — nem a bibliai kenyérrel és hallal kell jölköztetni őket. Tizenöten egyszerre azonban nemigen gyűlnek össze; mert a budapesti távolságokat még le lehet győzni, de vasárnapi ebédjét Moszkvában költi el az ifjú atomfizikus, egyszer-másszor Pozsony és Galac közt, valahol a Dunán a frissen-végzett hajómérnök, de arra is volt már példa, hogy a lelkiismeretesen matematika-tanárnak készülő diáklány Londonban járt ilyenkor az egyetem énekkarával.

Ez az ünnepi, vasárnap déli eszmefuttatás. Ha a hétköznapokra, főként a régebbi hétköznapokra gondolok, amikor még mind a hat gyerek iskolába járt, az ünnepi derű tiszteletté nő bennem ez iránt a család iránt; szerény levéltárosi fizetés mellett csupán a szülők és gyermekek szigorúan fegyelmezett harmóniája révén lehetett a V jobb szárát magasra növelni. Ami azonban nem jelenti azt, hogy a Nagy család Tóth Sándorának szavai valamiképpen ne lennének itt is érvényesek. Mert a lakás sem akkora azért, hogy az öregek és a „kicsik” mellett elférjenek az új családok is — akkor pedig gyűjteni kell társasház építésére, az egyetemi tanársegédnek munkaköre teljesítésén túl éjszakai orvosi ügyeletet vállalni a körzetben, plusz-munkát végezni a lehetőségekhez mérten s csökkenteni egy időre a szórakozási igényeket. Ha a fiatal mama ott-hon van, ő gondoskodik a gyerekekről; a másik két unoka azonban hajnalban kel, hogy idejében eljusson a napközibe, szüleik a munkahelyre. Ez bizony két gyermekkel sem könnyű feladat, jöllehet az örömök nemcsak nagyszülő-korban igazolják az áldozatvállalást.

Íme, ez is egy lehetséges modell, bár bizonyára sokkal kevésbé gyakorlati, mint a színpadon látott változat.

*

3. Mintegy 12 kilométerre a belvárostól, de még Nagy-Budapest határában, két szép villa áll egy telken. Lakóinak családi viszonylatát elég bonyolult körülírni. Az egyik házban lakik a negyven felé közeledő férfi, elvált édesanyjával. Két különbejáratú szoba, teljes kényelem. A másik, a régebbi ház (évekkel ezelőtt ehhez ragasztott szobát a dereasó halántékú író) nyugdíjazott gyári munkás apjának s az öreg második feleségének nyújt otthont, valamint az író volt feleségének és közös kisfiuknak. A családi viszonyok nyilván az évek folyamán zavarodtak így össze, azután épült fel az új ház, a telek azonban ma sincs elválasztva, csupán a két utcai bejárat jelzi, hogy egymástól független családok laknak itt. A kisiskolás gyermek szabadon futkározik a két ház között, hol az anyja, hol az apja, hol egyik, hol a másik (vagy a harmadik) nagyszülő kérdi meg, nem éhezett-e meg, s hogy elkészült-e a leckéjével.

Idill? Bizonyára nem az, a véletlen, az élet hozta így, de ha már így alakult, emberséges megoldásnak látszik. Közben idilli mozzanatok is adódnak. Gyűlésre hívják például őket, s olyankor elől megy az öreg vasas, mögötte karonfogva az első és a második feleség. A közvetlen környezet egyébként, különösen tavasszal, nyáron, ősszel, ugyanezt az idilli derűt sugározza. Igaz ugyan, hogy a telek szomszédságában húzódik egy komor gyárkerítés, s tán száz méter sem választ el a HÉV síneitől, bent az udvaron, egy elkerített részen, vagy hetven baromfi, tyúk, kacsa biztosítja a rurális hangulatot, arrébb pedig zöldségeságyások és gyümölcsfák ellensúlyozzák a faunát. A ház előtt szerény vízü patakocska csörgedez, ennek kordában tartása — megkülönböztetőleg a „háztáji“ gazdaságtól — a fiatalabbik házigazda önként vállalt tiszte. Saját egzotikus virágait ugyancsak ő gondozza — az írói munka pihentető szüneteiben.

Hogy mit jelent itt kint lakni? Eltekintve most attól, milyen lenne egy belvárosi lakásban az előbb vázolt családi társbérlet, igazolhatom, pihenni, dolgozni kitűnően lehet. A HÉV házhoz szállít, 25—30 perc alatt a Keleti-pályaudvartól; jelenleg ugyan kissé bonyolult a Keletiig eljutni, a Baross tér fel van túrva, építik a földalatti megállóját, de ha az elkészül, az utazás még gyorsabb és kényelmesebb lesz, sőt azzal az előnnyel is jár majd, hogy az utasnak nem kell fárasztania szemét a másfél-két évtizedes Kerepesi úti lakótelep egyhangú, megkopott épületeinek szemlélésével.

Egy kétségtelen hátránya is van a kint lakásnak: kevesebbet nyüzsöghet az ember a Körúton, a szerkesztőségek körüli kávéházakban. S ilyen esetben, jó pesti szokás, hajlandók az embert elfelejteni. De talán mégsem a pillanatnyi siker a döntő. Hanem a munka, a munka reális értéke. Az emberséges élet, munka közben, a munka szüneteiben. A kis és a nagy család maximálisan lehetséges összehangolása — ha már a teljes harmónia megvalósulásáról le is kell mondanunk.

Szécsi András: Kápolnási sikátor

